

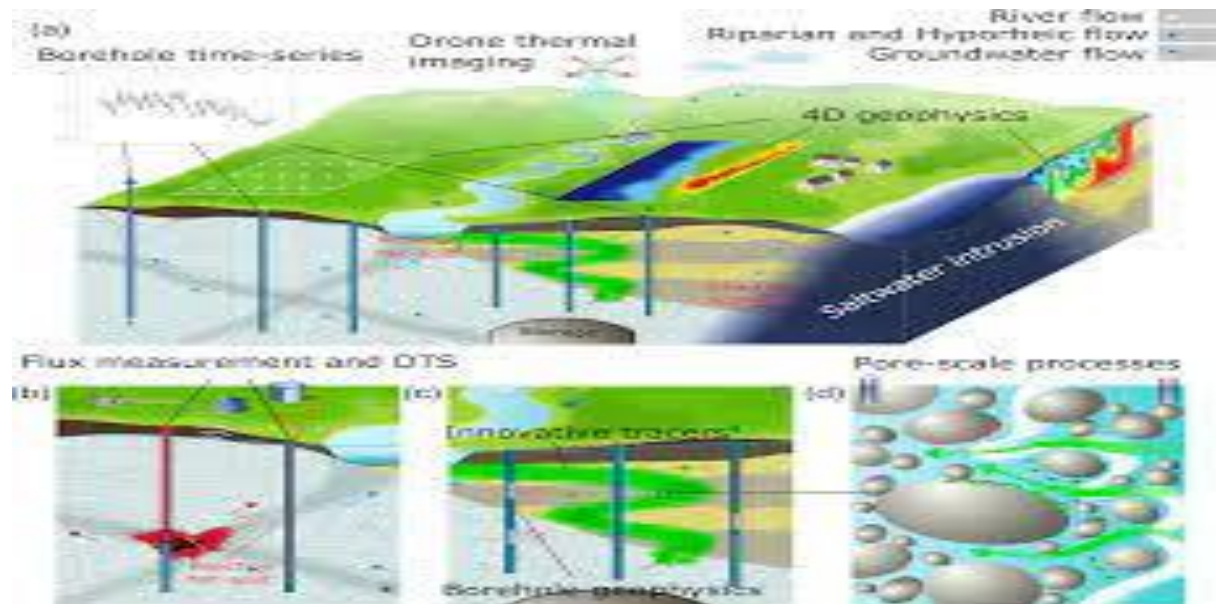
**Мавзу #: МЕЛИОРАЦИЯ ОБЪЕКТЛАРИ ГИДРОГЕОЛОГИК ШАРОИТИНИ
СХЕМАТИЗАЦИЯ ҚИЛИШ.**

PhD Рузиев И.М.

Мелиоратив қурилишни ҳозирги вақтдаги масштаблари гидрогеологик шароитни катта ҳажмдаги регионал ўзгаришларни кўрсатиб беради ва бу эса қишлоқ хўжалиги ерларини ҳолатига салбий таъсирни келтириб чиқаради. Мелиоратция объектларини гидрогеологик шароитини ўрганиш ва прогноз қилиш катта амалий аҳамиятга эга эканлигини ҳисобга олиб, мелиоратив қурилишдаги бу йўналишга катта эътибор қаратилади. Қайд қилиш лозимки, бундай ўрганишни натижалари табиий шароитни турли-туманлигига қараб ва тадқиқотларнинг индивидуал хусусиятига қараб субъектив тавсифга эга. Яъни шу нарсани ҳисобга олмаслик ва ҳолатни ўрганмаслик мумкин эмас, чунки табиатни ўрганиш бу ижодий тадқиқотдир, яъни бу жараёни ривожланиши жиддий қийинчиликларга олиб келиши мумкин. Бироқ табиий жараёнга инженерлик аралашувида ва бу ходиса мелиоратив қурилишда содир бўлади, табиий шароитни ўрганиш асосида қурилишни миқдорий баҳолашни катта капитал маблағ сарфланишини миқдорий баҳолашни аниқлаб беради.

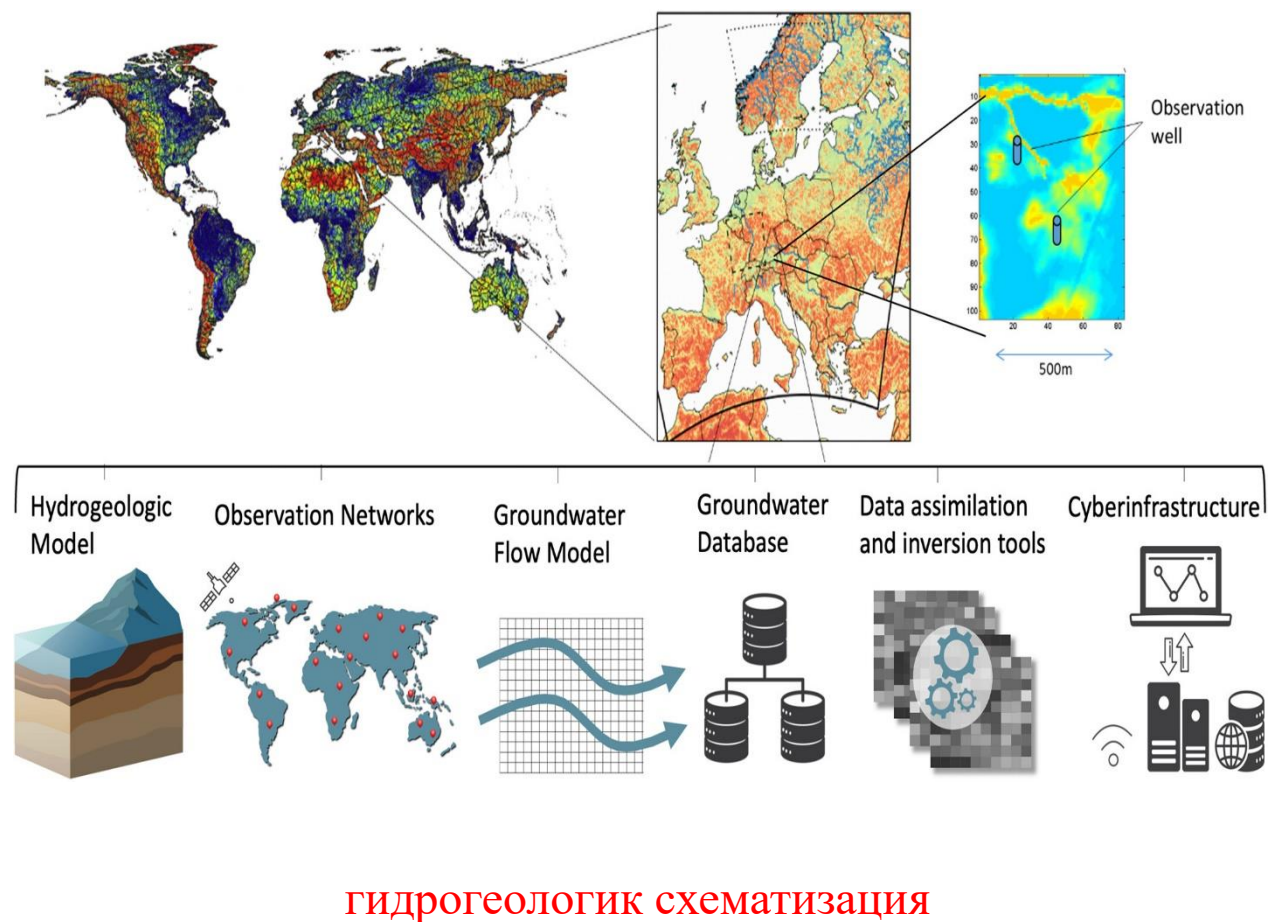

Мелиоратив қурилиш

гидрогеологик шароитлар

Тўпланган гидрогеологик тадқиқотлар тажрибасига ва hozirgi даврдаги назарий ишланмаларга суяниб гидрогеологик схематизацияни усулини тузиш мақсадга мувофиқдир ва бу эса инженерлик тадбирларини ва аввало мелиоратив зовурни асослашга қаратилган. Мелиорацияни асослаш учун қидирувлар ўтказилганда объектни гидрогеологик шароитини ўрганиш масаласини қўйиш мумкин бўлган ўзгаришлар ва оптимал тадбирларни танлаш масаласи кўрилади. Аввало бу ўрганиш геоморфология, геологик тузилиш, гидрогеологик шароитни ўзгариш қонуниятини ўрганишдан иборат ва шундай қилиб объектни сифатли гидрогеологик схемасини тузишдан иборат бўлади.

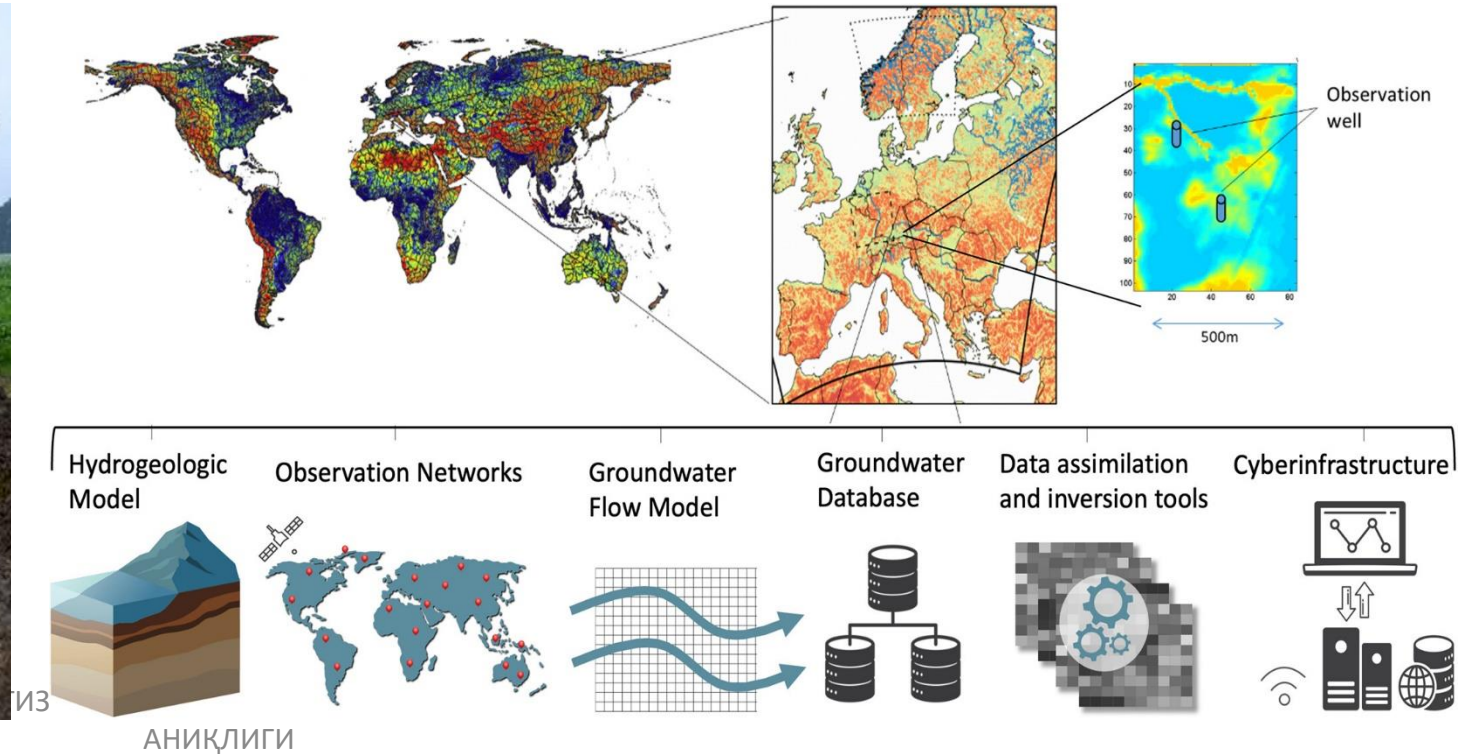

МЕЛИОРАТИВ ҚУРИЛИШ МАЙДОНЛАРИДА ГИДРОГЕОЛОГИК ШАРОИТНИ ЎЗИГА ХОСЛИГИ.

Ўзбекистонда ҳозирги вақтда ва келажакда (истикболда) мелиорацияни ривожланиши турли регионларда иқлим ва геоструктура шароити билан бир биридан фарқ қилади. Табiiй шароитни хилма-хиллиги ўз навбатида гидрогеологик шароитни мелиорацияни ривожланишига турлича таъсир кўрсатади.

Ўзбекистонни ривожланган сув хўжалиги ва мелиорация ривожланган районлари учун гидрогеологик шароитни турли типлари тарқалган майдонларда характерли шароитларни ёритамиз ва бу эса гидрогеологик шароитни схематизациясини муҳокама қилиш учун зарур.

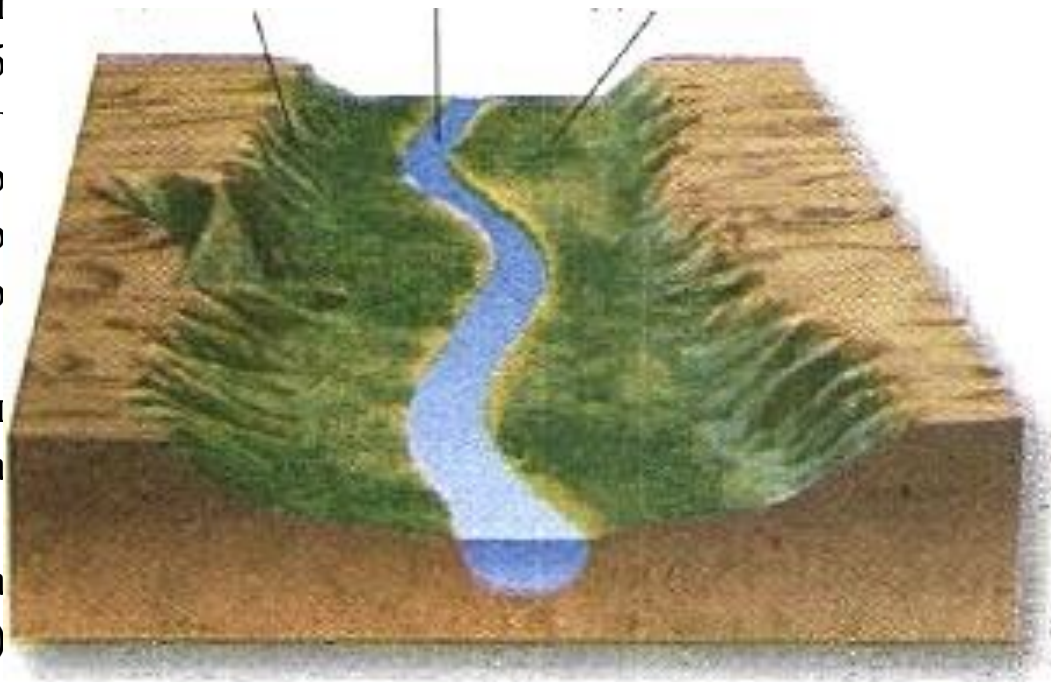
Аввало арид иқлимли зонага мансуб Ўзбекистон учун характерли гидрогеологик шароит типини ва суғориш мелиорацияси масалаларини кўриб чиқамиз

Суғоришни ривожланиши билан ташилиш конусининг юқори ва ўрта қисмида сизот сувлари сатхи кўтарилади, бу ўз навбатида градиентни ва оқим сарфини ортишига, ер юзига чиқишни ўлчамини ва сарфланиш жадаллигини ортишига сабаб бўлади. Кўрилаётган шароитда сизот сувлари оқимининг сарфланиши, кўтарилувчи оқим сифатида бўлиши зовур тадбирларини қийинлаштиради ва қимматлаштиради. Бу билан ер ости сувларини ер юзига чиқиши кўп холларда тупроқлар шўрлаган вақтда шўр ювишни талаб қилади.

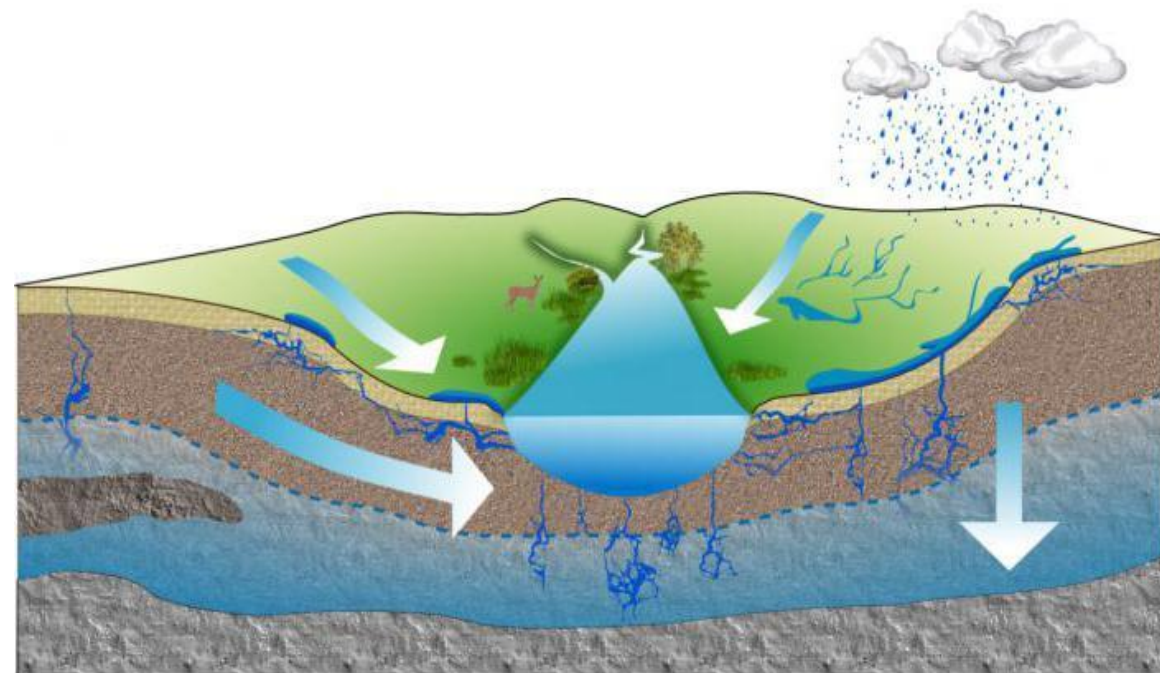
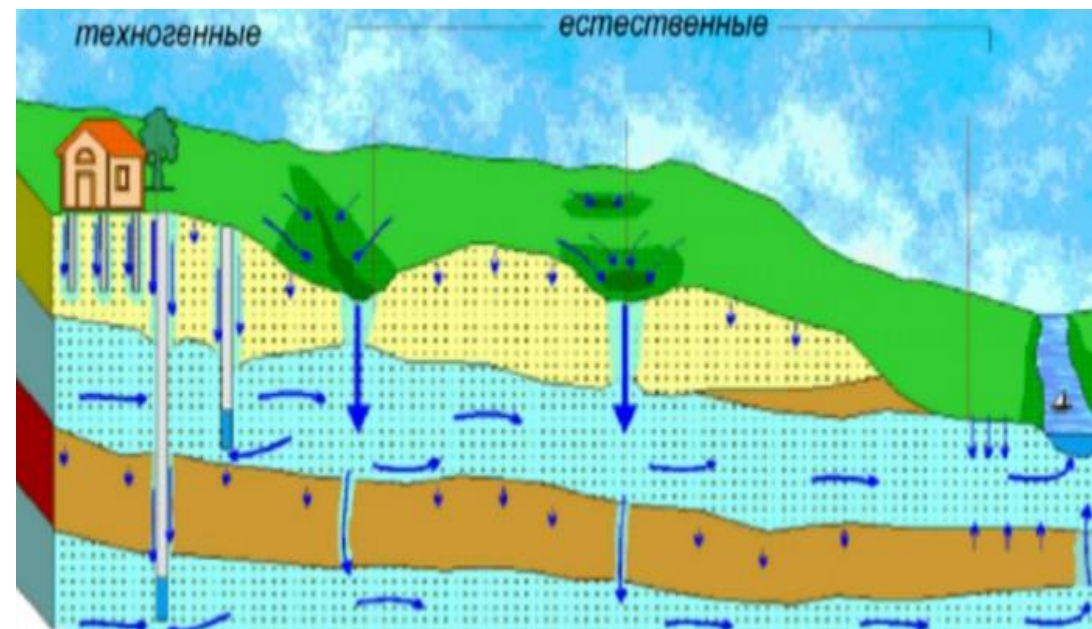
Сизот сувларининг қайта пасайиш зонасида сизот сувларини кўтарилиш тезлиги инфилтрацион озуқа олиш жадаллиги ва аэрация зонасининг бўш хажми билан белгиланади.

2). Ўйрик дарё водийларида, қайир усти террасалари ва делта текисликларида (Амударё, Сирдарё, Қашқадарё, Зарафшон) аллювиал ётқизиклар комплексида, қайир ва ўзан ётқизиклари қатлам-қатлам бўлиб ётиши характерлидир, ва бу ерда сувли горизонтлар кучсиз ва яхши сув ўтказувчанлиги билан характерлидир. Ер юзасидан бошлаб одатда кучсиз сув ўтказувчи ёпқич қатламлар ётади ва уларни остида асосий сувли горизонт кучли сув ўтказадиган қатламлар жойлашади. Кўрилаётган типдаги гидрогеологик шароит учун сизот сувлари ер юзига яқин жойлашади. (турли минерализацияли) ва бу суғориш бошлангунигача ва айрим делта текисликларида ва фазлалумотларнинг текисликларда ўзига хос майдонлардан ташқари.

Ўйрик дарё водийларида, қайир усти террасалари

Табиий шароитда сув айирғич текисликларда сизот сувлари сатхи 10-30 метр чуқурликда ётади. Суғориш шароитида сизот сувларини кўтарилиш тезлиги инфильтрацияни жадаллиги, аэрация зонаси бўш хажми билан белгиланади ва кўпинча сувни яхши ўтказадиган қатламларга оқиб ўтиш билан белгиланади. Сув айирғич текисликларни суғоришда кўп холларда аэрация зонасини юқори қисмида кучсиз сув ўтказувчи қатламчаларда осма сизот сувлари шаклланади. Бу ходиса ёпқич қатламлар остида ва нисбий сув ўтказмайдиган чегараларда ҳам хосил бўлади.

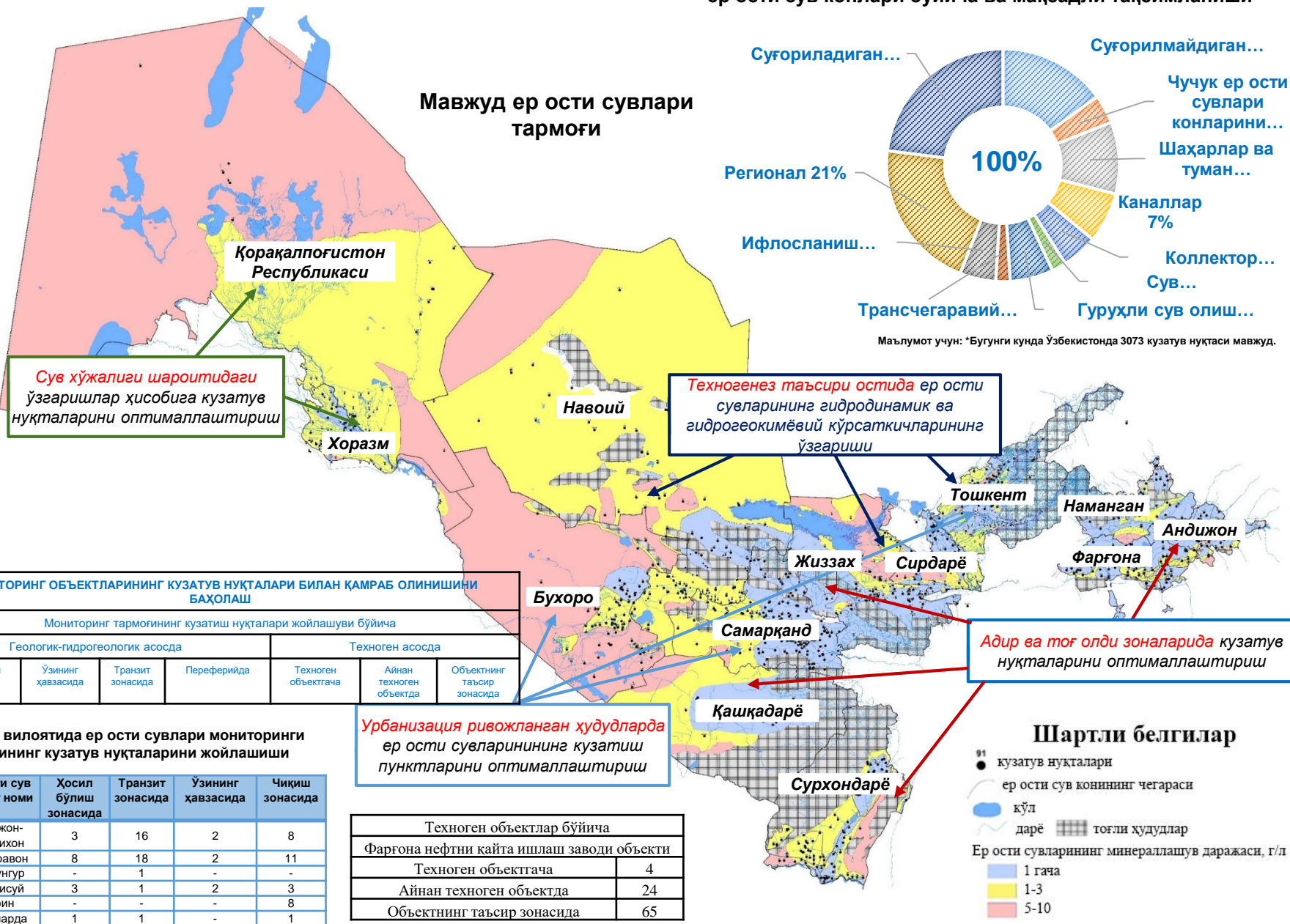
Бундай ирригатцион –хўжалик омилларни фаол таъсири ва хилма-хиллиги мелиоратив шароитга улкан юк бўлиб таъсир қилади ва унинг ахамиятини бахолаш ўта мураккаб вазифадир ва бу ер юзи ва ости сувлари режимини прогноз ва назорат қилиш,суғориладиган ва захи қочириладиган ерларда тупроқ хосил қилувчи ва инженер-геологик жараёнларини ўз таркибига олади. Яна кўшимча мониторингни асосий вазифаларидан бири – атроф мухитни муҳофаза қилишни амалга ошириш ва бу тадбирларни режалаштиришдир.

Мелиоратив мониторинг ишларини регионларда ва суғориш массивларида олиб бориш,инструктив материалларни тайёрлаш ва назарий асосларини ишлаб чиқишда бир қатор олим ва мутахассислар М.А.Шмидт, Д.М.Кац, М.М.Крилов, Н.А.Кенесарин, Н.Н.Ходжибаев, Б.Я.Нейман, И.А.Сорокина, М.С.Алимов, А.Жалолов, А.Яшин, Р.Икрамов, А.Рамазанов ва бошқалар иштирок этдилар.

Қўлланмани тайёрлашда ёрдам берган доц.С.Нуржанов, битирувчи курс талабалар Х.Рахимов, Т.Умирзоков ва М.Шахабиддиноваларга чуқур миннатдорчилик бирдирамиз.

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ҲУДУДИДА ЕР ОСТИ СУВЛАРИНИНГ МОНИТОРИНГИНИ ЮРИТИШ

Давлат ер ости сувлари мониторинги кузатув нуқталарининг ер ости сув конлари бўйича ва мақсадли тақсимланиши

QUESTIONS?

•Геология, геоморфология, геодезия, география, биология, гидрогеология, кристаллография, палеонтология, тупроқшунослик, геотектоника, стратиграфия, мухандислик геологияси, Ер тараққиёти.

•Назорат саволлари

- «Геология» атамасининг этимологик, луғавий ва илмий маънолари деганда нималарни тушунасиз?
- Геология атамасини ким ва қачон фанга киритган?
- Геология фанининг асосий тармоқлари ҳақида нималарни биласиз?
- Геология қайси фанлар билан узвий алоқада?
- Геология фанининг шаклланишига ҳисса қўшган олимлар ва уларнинг фикрлари тўғрисида маълумот беринг.